

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 432

**Gospodarka lokalna
w teorii i praktyce**

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Barbara Majewska
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Adam Dębski
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-587-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	7
Marcin Będzieszak: Czy duże miasta w Polsce chcą, by płacić im za usługi? Urynkowienie realizacji wybranych zadań a formy organizacyjne / Do large cities in Poland want to be paid for services? Marketization of selected tasks and organizational forms	9
Radosław Cyran: Budownictwo mieszkaniowe jako potencjał rozwojowy miast / Housing industry as the developmental potential of cities	18
Adam Drobnik: Ekonomiczne koncepcje rozwoju w kontekście rewitalizacji miast – studia przypadków / Economic development’s concepts in the context of urban and postindustrial land revitalization – case studies.....	27
Romana Głowicka-Wołoszyn: Identyfikacja efektów przestrzennych w ocenie kondycji finansowej gmin województwa wielkopolskiego / Identification of spatial effects in evaluation of financial condition of Wielkopolska Voivodeship communes.....	42
Waldemar A. Gorzym-Wilkowski: Planowanie przestrzenne – narzędzie realizacji ładu przestrzennego czy interesów? / Spatial planning – a tool to implement spatial order or achieve interests?.....	54
Zbigniew Grzymała: Miasta ekologiczne – studia przypadków i perspektywy rozwoju / Eco- cities – case studies and development perspectives.....	61
Krzysztof Kluza: Wpływ wzrostu stóp procentowych na ryzyko kredytowe jednostek samorządu terytorialnego / Effect of higher interest rates on credit risk of local governments in Poland	67
Tomasz Kolakowski: Ekonomiczno-społeczne efekty projektów translokacji obiektów zabytkowych na poziomie lokalnym / Socio-economic effects of translocation projects of historic monuments – local level	83
Magdalena Łyszkiewicz: Samodzielność finansowa gmin miejskich województwa pomorskiego / Financial autonomy of the Pomeranian urban communes.....	93
Marian Maciejuk: Struktura pomocy publicznej dla przedsiębiorców w Jeleniej Górze / The structure of public aid for entrepreneurs in Jelenia Góra	102
Tomasz Madras: Kategoria „pozostałych ośrodków wojewódzkich” w rządowych dokumentach strategicznych / Category of “the other voivodeship centers” in the government’s strategic documents	111
Grzegorz Maśloch: Społeczno-gospodarcze uwarunkowania ograniczenia niskiej emisji w polskich gminach poprzez redukcję zanieczyszczeń pochodzących z gospodarstw domowych / Socio-economic conditions of	

reductions of low emission in Polish municipalities by reducing of pollution from households	120
Artur Myna: Uwarunkowania przestrzennego zróżnicowania selektywnej zbiórki odpadów komunalnych / Conditions of spatial diversity of separate collection of municipal waste	129
Marek Obrębalski: Problemy delimitacji miejskiego obszaru funkcjonalnego – studium przypadku Jeleniej Góry / Delimitation problems of urban functional area – case study of Jelenia Góra	138
Dorota Sikora-Fernandez: Praktyczne aspekty budowy <i>smart city</i> na przykładzie Barcelony / Practical aspects of smart city development on the example of Barcelona	155
Jacek Soltys: Strategie miast powiatowych na obszarze peryferyjnym województwa pomorskiego / Strategies of county capitals in peripheral areas of Pomeranian Voivodeship	164
Andrzej Sztando: Budżetowanie kapitałowe pomocy regionalnej w polskich specjalnych strefach ekonomicznych / Capital budgeting of regional aid in Polish special economic zones.....	173
Katarzyna Wójtowicz: Prognozowanie skutków finansowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego a problem zapewnienia stabilności fiskalnej gmin w Polsce / Forecasting of fiscal consequences of local spatial plans vs. the problem of achieving fiscal sustainability of local governments in Poland	203
Jacek Wychowanek: Partnerstwo tradycji i innowacji jako czynnik rozwoju lokalnego / Partnership of tradition and innovation as a factor of local development.....	212

Wstęp

Przekazujemy w Państwa ręce kolejny zbiór artykułów zaprezentowanych podczas corocznej Konferencji Naukowej pt. „Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce” organizowanej przez Katedrę Gospodarki Regionalnej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Stanowią one wkład w proces wzbogacania wiedzy na temat procesów rozwoju lokalnego, które są współcześnie przedmiotem żywego zainteresowania środowiska nauki, władz publicznych wszystkich szczebli, sfer biznesowych, a także szerokich kręgów społecznych. Artykuły te zawierają szereg cennych informacji o stanie, uwarunkowaniach, mechanizmach i efektach owych procesów oraz o najbardziej prawdopodobnych ich przyszłych ścieżkach. Mogą i powinny być wykorzystane w trakcie projektowania i aplikacji lokalnych oraz ponadlokalnych polityk rozwoju lokalnego, dla których dobre podstawy informacyjne są warunkiem ich powodzenia. Przyczynią się w ten sposób do dynamizacji procesów rozwoju lokalnego, a przez to nie tylko do wzrostu jakości życia w lokalnych układach terytorialnych, ale również, poprzez transformację tych procesów i ich produktów w procesy i produkty ponadlokalne, do wzrostu jakości życia w kraju i jego poszczególnych regionach. Jesteśmy przekonani, że omawiane artykuły tworzą również interesującą płaszczyznę dialogu dla środowisk naukowych i samorządowych władz publicznych. Stanowią bowiem głos w dyskusji na temat pożądaných modyfikacji polskiego systemu samorządowego, która odbywa się współcześnie na wielu różnych forach. Zawierają argumenty za takim jego doskonaleniem, które – w ramach wielopoziomowego, zintegrowanego systemu zarządzania państwem – zwiększy podmiotowość samorządów lokalnych i regionalnych w prowadzeniu polityki rozwoju, zapewniając im jednocześnie wysoką zdolność do kreowania rozwoju lokalnego i regionalnego. Podsumowując, oddajemy te artykuły w Państwa ręce z przekonaniem, że okażą się przydatne zarówno w dociekaniach naukowych, jak i w praktyce zarządzania rozwojem lokalnym.

Ryszard Brol, Beata Bal-Domańska, Andrzej Sztando

Adam Drobniak

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

e-mail: adam.drobniak@ue.katowice.pl

EKONOMICZNE KONCEPCJE ROZWOJU W KONTEKŚCIE REWITALIZACJI MIAST – STUDIA PRZYPADKÓW

ECONOMIC DEVELOPMENT'S CONCEPTS IN THE CONTEXT OF URBAN AND POSTINDUSTRIAL LAND REVITALIZATION – CASE STUDIES

DOI: 10.15611/pn.2016.432.03

JEL Classification: R580

Streszczenie: W artykule podjęto problematykę planowania i realizacji procesów rewitalizacji w kontekście oceny przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Celem jest weryfikacja nowych ekonomicznych koncepcji rozwoju wykorzystywanych w przedsięwzięciach rewitalizacyjnych z punktu widzenia generowania ożywienia społeczno-gospodarczego obszarów kryzysowych, a także poziomu interwencji publicznej. Ocena zależności pomiędzy koncepcjami rozwoju leżącymi u podstaw projektów rewitalizacyjnych a poziomem interwencji publicznej oraz uzyskiwaną żywotnością społeczno-ekonomiczną pozwala wnioskować na temat skuteczności podejmowanych działań. W warstwie empirycznej odwołano się do współczesnych założeń teoretycznych i programowych w zakresie rewitalizacji, konfrontując je ze studiami przypadków przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizowanych w kilku polskich miastach. Zastosowana metodologia badawcza obejmuje narzędzia związane z analizą dokumentów, zogniskowanymi wywiadami grupowymi oraz analizą portfelową.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, rozwój, ożywienie społeczno-gospodarcze.

Summary: The article refers to issues linked with the planning and execution of revitalisation processes along with evaluation of revitalisation projects. It aims at verification of new economic development's concepts applied in revitalisation projects in the light of their impact on a socio-economic vitality of crisis areas as well as on a level of public intervention. The evaluation of relations between development's concepts underlying the revitalisation projects and the level of public intervention, as well as gained socio-economic vitality allows for arguing about the effectiveness of undertaking activities. In empirical aspects the paper refers to contemporary theoretical and normative assumptions of revitalisation notions by confronting them with the case studies analysis linked with revitalisation projects realised in selected Polish cities. Applied methodology includes tools such as desk research studies, focus group interviews and portfolio analysis.

Keywords: revitalisation, development, socio-economic vitality.

1. Wstęp

W artykule podjęto dwa zasadnicze zagadnienia dotyczące procesów rewitalizacji miast. Pierwsze wiąże się z problemem badawczym: w jakim stopniu nowe koncepcje rozwoju miast, leżące u podstaw przedsięwzięć rewitalizacyjnych, determinują poziom generowanej żywotności społeczno-ekonomicznej obszarów kryzysowych. Drugie natomiast odnosi się do pytania: w jakim stopniu poziom interwencji publicznej, znajdującej odzwierciedlenie w przedsięwzięciach rewitalizacyjnych, determinuje poziom żywotności społeczno-ekonomicznej obszarów kryzysowych.

Przeprowadzone badania empiryczne, obejmujące 26 przykładów przedsięwzięć rewitalizacyjnych generujących znaczące efekty społeczno-gospodarcze w czterech miastach przemysłowych (Katowice, Jaworzno, Mysłowice i Sosnowiec), wskazują, iż sukces tego rodzaju projektów odczytywany w kategoriach ożywienia społeczno-gospodarczego w pewnym stopniu uzależniony jest od doboru nowych koncepcji rozwoju. Mniejsze znaczenie, z punktu widzenia osiągniętego ożywienia społeczno-gospodarczego obszaru kryzysowego, należy natomiast przypisywać poziomowi interwencji publicznej.

Problematyka artykułu stanowi szczegółowe rozwinięcie koncepcji badawczej związanej z prężnością miejską (*urban resilience*) w zakresie analizy jej wymiaru gospodarczego i społecznego w procesie transformacji ośrodków miejskich. Opracowanie jest rezultatem projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (nr 2011/01/B/HS5/03257) pn.: *Koncepcja „urban resilience” a miasta przemysłowe w Europie*, realizowanego w latach 2011-2014 [Drobnik (red.) 2014], a także prac prowadzonych na rzecz praktyki jednostek samorządu terytorialnego wybranych miast Aglomeracji Górnośląskiej.

2. Kategoria rewitalizacji

Przegląd zagadnień koncepcyjnych związanych z rewitalizacją w warunkach krajowych wskazuje na wieloaspektowe i wielowątkowe ujęcie analizowanej kategorii. Na poziomie koncepcyjnym postuluje się traktowanie rewitalizacji jako długotrwałego, zaplanowanego procesu przywracania lub wprowadzania nowych funkcji na obszarach zdegradowanych [Parysek 2005; Bielawska-Roepke 2008]. Przywracanie lub wprowadzanie nowych funkcji powinno być nośnikiem ożywienia gospodarczego, społeczno-kulturowego przy równoczesnym porządkowaniu i poprawie jakości przestrzeni, szczególnie miejskiej, wraz z jej fizycznymi elementami [Kaczmarek 2001; Jarczewski (red.) 2009]. Kompleksowość procesu rewitalizacji przejawia się w jego wielowymiarowości (gospodarka, społeczność, kultura, przestrzeń, funkcje) oraz wielopodmiotowości (JST, mieszkańcy, organizacje pozarządowe, lokalny biznes, inwestorzy zewnętrzni). W zależności od ujęć koncepcyjnych, jedne akcentują konieczność obowiązkowego ujęcia w procesach rewitalizacji wszystkich jej wy-

miarów, inne argumentują dobór stosownych wymiarów w zależności od specyfiki sytuacji kryzysowej obszaru zdegradowanego [Parysek 2005].

Na poziomie normatywnym kategoria rewitalizacji znajduje odzwierciedlenie w licznych dokumentach programujących rozwój Polski [KPZK 2011; SRK 2012] oraz jej miast i regionów [KSRR 2010; KPM 2015], także w kontekście programowania funduszy unijnych 2014-2020. Zasadniczo wszystkie dokumenty normatywne o charakterze strategii czy programów adaptują pojęcie rewitalizacji w jej koncepcyjnym ujęciu, podkreślając wielowymiarowość i wielopodmiotowość procesów rewitalizacji. Proponowane w dokumentach normatywnych kierunki działań rewitalizacyjnych obejmują szeroki wachlarz tematyczny, tj. dotyczą: integracji transportu publicznego, dostępności infrastruktury technicznej i społecznej (w tym: budownictwa mieszkaniowego), wprowadzania technologii energooszczędnych, przywracania funkcji ekologicznych, odtwarzania funkcji kulturalnych, inicjowania i rozwoju funkcji turystycznych, tworzenia infrastruktury wsparcia (inkubatory, centra kongresowe i wystawienniczo-targowe), integracji zarządzania krajobrazem kulturowym odziedziczonym, wyższej aktywności osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, tworzenia infrastruktury rekreacyjnej, poprawy innowacyjności i konkurencyjności lokalnej gospodarki.

W wymiarze przestrzennym rewitalizacja adresowana jest przede wszystkim do miast i ich dzielnic, niezależnie od ich rangi demograficznej. Niemniej m.in. w Strategii Rozwoju Kraju 2020 [SRK 2012] działania rewitalizacyjne obejmują także tereny wiejskie. Działania rewitalizacyjne powinny także charakteryzować się koncentracją przestrzenną przejawiającą się w wyznaczeniu obszarów najbardziej zdegradowanych, kryzysowych, tj. głównie pod względem kumulacji na ich terenie: wysokiego poziomu depopulacji, niskiej aktywności gospodarczej, niskiej aktywności społecznej, niezadowalającego dostępu do usług publicznych, negatywnych zjawisk środowiskowych, przestrzennych i fizycznych, wysokiego poziomu ubóstwa i koncentracji patologii.

W warstwie postulatycznej rewitalizacja powinna ponadto służyć budowaniu miasta spójnego, zwarteo, zrównoważonego i sprawnie zarządzanego o mieszanej strukturze użytkowania terenu (różnorodność funkcji).

W ujęciu legislacyjnym wprowadzonym przez ustawę o rewitalizacji [2015], a także w założeniach Narodowego Planu Rewitalizacji [2014] pojawiają się zapisy definiujące kategorie rewitalizacji, interesariuszy rewitalizacji oraz obszaru zdegradowanego, które zasadniczo są tożsame z jej ujęciami koncepcyjnym i normatywnym prezentowanymi w dokumentach strategicznych poziomu krajowego. Projekt ustawy o rewitalizacji wprowadza także dodatkowe kategorie związane z planowaniem i realizacją procesów rewitalizacyjnych między innymi w postaci: Komitetu Rewitalizacji czy Specjalnej Strefy Rewitalizacji wraz z uchwalaniem dla tego obszaru miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, tzw. miejscowego planu rewitalizacji. Powyższe ujęcie rewitalizacji ma zdecydowanie społeczno-przestrzenny wymiar przy braku w zasadzie propozycji ekonomicznych determinujących „ożywienie” gospodarcze obszarów zdegradowanych.

3. Ekonomiczne koncepcje rozwoju a żywotność społeczno-ekonomiczna

Na przestrzeni lat wiedza na temat miast, ich struktury oraz rozwoju, powiększała się i uzupełniała, dając badaczom tej dziedziny podstawy do formułowania koncepcji rozwoju. Koncepcje te pod wpływem zmian społeczno-gospodarczych udoskonalano, jak również tworzono nowe, tak, aby w możliwie najlepszym stopniu opisywały miasto, a także pozwalały planować jego transformację. Do klasycznych koncepcji rozwoju z punktu widzenia ekonomiki miasta zaliczyć można między innymi: teorię bazy ekonomicznej [Dziewoński 1976] wraz z koncepcją rozwoju egzogenicznego [Friedman, Alonso 1964] oraz teorią produktu podstawowego [Landem 2000], koncepcję rozwoju endogenicznego [Klasik, Kuźnik 1998], teorię biegunów wzrostu wraz z koncepcją rozwoju spolaryzowanego i koncepcją geograficznych centrów wzrostu [Perroux 1950, za: Grzeszczak 1971], teorię rozwoju zintegrowanego [Erbes 1979], koncepcje związane z lokalnymi skupieniami przedsiębiorstw, jak koncepcja dystryktu przemysłowego [Marshal 1920; Fingleton i in. 2005], koncepcję dynamiki gospodarczej powiązaną z paradygmatem techno-produkcyjnym, teorią cyklu produkcyjnego [Perrin 1995; Grosse 2002; Gorzelak 2003], teorię przedsiębiorczości i innowacji [Grosse 2002].

Ostatnie dwie dekady wiążą się z pojawieniem kilku nowych ekonomicznych koncepcji rozwoju miast, których zastosowanie w przedsięwzięciach rozwojowych ośrodków miejskich okazało się szczególnie pomocne w procesach ich transformacji „od miasta przemysłowego” do „miasta opartego na wiedzy i usługach”. Z punktu widzenia programowania procesów rewitalizacji na uwagę zasługują w szczególności: koncepcja rozwoju instytucjonalnego związana z tzw. infrastrukturą wsparcia, nowoczesne usługi biznesowe, rozwój usług w ramach handlu wielkopowierzchniowego oraz usług medycznych, zielona ekonomia oraz zielona infrastruktura, przemysły kreatywne i przemysły czasu wolnego, kapitał społeczny oraz reindustrializacja.

Koncepcja rozwoju instytucjonalnego (*institutional capacity development*) rozpatrywana jest według dwóch podejść. Pierwsze z nich odnosi się do nowego zarządzania publicznego (*new public management*) i podkreśla konieczność dążenia do lepszej wykonalności (*performance*) w sektorze publicznym poprzez kreowanie instytucji, które dostarczają swych usług w lepszy oraz tańszy sposób [Hanna, Picciotto 2000]. Drugie z podejść podkreśla konieczność formułowania i wdrażania polityk, strategii, projektów w szerszym kontekście organizacyjnym i podmiotowym, w którym występuje szereg podmiotów publicznych, prywatnych i społecznych. Zawężając koncepcję rozwoju instytucjonalnego do elementów związanych z tworzeniem otoczenia ekonomicznego dla sektora biznesu przez sektor publicznych, pojawia się kategoria infrastruktury wsparcia przedsiębiorczości i innowacyjności [Matusiak (red.) 2010]. Infrastruktura tego rodzaju oferuje usługi na rzecz aktywi-

zacji lokalnej gospodarki, restrukturyzacji obszarów problemowych oraz poprawy konkurencyjności i innowacyjności sektora biznesu. Do tego rodzaju instytucji zalicza się m.in.: ośrodki szkoleniowo-doradcze, preinkubatory i inkubatory przedsiębiorczości, centra transferu technologii, fundusze pożyczkowe i gwarancyjne, parki technologiczne, parki przemysłowe, centra biznesu.

Nowoczesne usługi biznesowe to ekonomiczna koncepcja rozwoju miast determinowana procesami globalizacji, w szczególności handlem usługami, w tym przenoszeniem tego rodzaju działalności gospodarczych przez firmy macierzyste za granicę (*offshoring*). Delokalizacja czy też outsourcing usług biznesowych, dotychczas świadczonych w ramach danej firmy w jej macierzystym kraju, odzwierciedla zmiany w funkcjonowaniu przedsiębiorstw, wynikające z ich dostosowania się do globalnego, bardziej konkurencyjnego środowiska oraz zmian technologicznych. Outsourcing postrzegany jest jako przesunięcie procesów biznesowych (produkcji, zamówień, usług) do innej firmy, natomiast *offshoring* wiąże się z przesunięciem procesów biznesowych poza granice kraju macierzystego danej firmy [Skowroński 2015].

Skuteczna transformacja miast w kierunku gospodarki opartej na wiedzy i usługach wiąże się ze wzrostem popytu na usługi zgłaszane przez konsumentów w związku ze wzrostem ich dochodów [Lever 1987]. Wzrost dochodów konsumentów zatrudnionych w nowych lub zrestrukturyzowanych przedsiębiorstwach jest konsekwencją kreowania nowych produktów w oparciu o wiedzę niezbędną do wprowadzenia innowacji, powodującą poprawę produktywności oraz wzrost konkurencyjności rynkowej. Wzrastający popyt na usługi konsumpcyjne zaspokajany jest częściowo przez sektor biznesu, prowadząc między innymi do rozwoju usług w ramach handlu wielkopowierzchniowego. Wzrost dochodów mieszkańców miast prowadzi także do rozwoju usług świadczonych przez przemysły czasu wolnego, a także przemysł medyczny (dbałość o stan zdrowia).

Koncepcja zielonej ekonomii (*green economy*) odnosi się do zagadnień rozwoju gospodarki w ujęciu sektorowym i regionalnym, postrzeganej jako element ekosystemu [Drobniak, Plac 2015]. Istotą tego podejścia jest tworzenie rozwiązań umożliwiających większe dostosowanie gospodarki do specyfiki środowiska [Cato 2009; Domański 2002]. Co istotne z punktu widzenia ekonomicznych aspektów rewitalizacji miast, zielona gospodarka odnoszona jest najczęściej do innowacyjnych branż gospodarki, związanych z: odnawialnymi źródłami energii, ekologicznymi materiałami budowlanymi i efektywnym energetycznie budownictwem, ekologicznym transportem, zarządzaniem wodą i odpadami, zarządzaniem przestrzenią [Ayres, Lugh 2011].

W procesach rewitalizacji miast, szczególnie w działaniach przywracających wartości przyrodnicze, wykorzystywana jest także koncepcja zielonej infrastruktury bazująca na zasadach [Szulczewska, Kaliszuk 2005] odnoszących się do: łączności (pomiędzy terenami otwartymi a użytkownikami przestrzeni miejskiej), ochrony i rozwoju (zintegrowane planowanie obszarów ochrony i rozwoju społeczności),

obopólnych korzyści (racjonalne planowanie i ograniczanie rozwoju infrastruktury na rzecz ochrony terenów zamieszkałych przed konsekwencjami np. katastrof), współpracy i długofalowości planowania (elastyczność projektowania, w tym dopasowanie do potrzeb środowiska i społeczności).

Teoria kapitału społecznego R. Putnama zakłada, iż rozwój gospodarczy miast i regionów jest bezpośrednio związany ze społecznościami, w których mieszkańcy i przedsiębiorstwa są ze sobą blisko powiązane. Rozwój gospodarczy w ujęciu przestrzennym ma miejsce w sytuacji wysokiej aktywności kapitału społecznego, przejawiającej się w działalności społecznej, wolontarystycznej, religijnej, sportowej, politycznej. Tego rodzaju działalności zacieśniają więzi społeczne i propagują postawy obywatelskie. Rozwój miast i regionów jest zatem wynikiową obywatelsko zorientowanej społeczności [Florida 2005].

Krytyka R. Floridy [2005], dotycząca teorii kapitału społecznego Putnama, między innymi w zakresie zachowań mieszkańców, którzy doceniają wartość społeczności lokalnej, lecz dalecy są od stanu, w którym społeczność lokalna może wywierać naciski na ich styl życia, doprowadziła do sformułowania teorii kapitału kreatywnego. Według jej założeń osoby kreatywne są czynnikiem rozwoju miast i regionów w sensie społeczno-ekonomicznym. Rozwój gospodarczy pojawia się w miejscach, gdzie występują skupiska osób dobrze wykształconych, tzw. klasa kreatywna, jednak wybór miejsca zamieszkania przez osoby o wysokich kwalifikacjach następuje zarówno na podstawie czynników ekonomicznych, jak i czynników związanych ze stylem życia.

W powiązaniu z kreatywnym kapitałem i przemysłami kreatywnymi rozpatrywana jest inna ekonomiczna koncepcja rozwoju związana z przemysłami czasu wolnego (*leisure time industries*). Wzrost siły nabywczej konsumentów w powiązaniu z technologicznymi i biznesowymi innowacjami przyczynia się do znaczącego powiększenia podaży produktów kultury, sportu, rekreacji i turystyki [O'Connor 2010]. Na popularyzację tego rodzaju produktów wpływają także zmiany społeczno-kulturowe konsumentów, wiążące się z istotną poprawą poziomu wykształcenia. Przemysły czasu wolnego łączone są także z procesem komercjalizacji dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego, tj. nadawaniem wartości ekonomicznej dobrom kultury na rzecz ich upowszechnienia wśród masowego odbiorcy. Przejawy działalności przemysłów czasu wolnego łączą się między innymi z tworzeniem interaktywnych obiektów muzealnych, ulicznymi performance'ami, jarmarkami, szlakami i parkami tematycznymi, turystyką aktywną.

Ostatnia ze wskazanych ekonomicznych koncepcji rozwoju leżących u podstaw przedsięwzięć rewitalizacyjnych odnosi się do reindustrializacji. Szczególnie w odniesieniu do miast poprzemysłowych proponowane są działania ukierunkowane na wzrost konkurencyjności ich bazy ekonomicznej poprzez stymulowanie lokalizacji innowacyjnych gałęzi przemysłu [Priorytety polityki przemysłowej 2014]. Procesy reindustrializacji wiążą się z intensywnym rozwojem innowacyjnych technologii wytwórczych, zakładającym współpracę sektora przemysłu i nauki. Reindustriali-

zacja to generowanie zewnętrznych powiązań kooperacyjnych na rzecz wyższego poziomu specjalizacji [Mikołajewicz 1995], który wymusza zapotrzebowanie na inne działalności, dywersyfikację *know-how*, a także wzrost liczebności sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Reindustrializacja, w przeciwieństwie do industrializacji, charakteryzuje się większym stopniem dostosowania do warunków środowiskowych – „nowe” przemysły wiążą się z mniejszą surowco- i energochłonnością oraz emisyjnością.

Scharakteryzowane pokrótce ekonomiczne koncepcje rozwoju wykorzystywane są obecnie w procesach rewitalizacji miast. W warstwie koncepcyjnej zakłada się, że ich zastosowanie, szczególnie na poziomie przedsięwzięć, powinno prowadzić do pobudzenia żywotności społeczno-ekonomicznej obszarów kryzysowych. Samo pojęcie żywotności społeczno-ekonomicznej, zdaniem Rykwerta [2013], na tle zachodzących przemian miejskich jest siłą napędową miasta do zmian w nim zachodzących i kreujących jego wizerunek, dającą perspektywy jego rozwoju. Żywotność społeczno-ekonomiczna wiąże się z szeregiem cech i procesów charakterystycznych dla społeczności aktywnej i rozwijającej się. W tym kontekście aktywność społeczna postrzegana jest przez pryzmat ożywienia i aktywizacji działalności różnych jednostek, grup społecznych, instytucji na rzecz zaspokojenia istniejących i kreowanych nowych potrzeb. Aktywność społeczna jest bliska pojęciu przedsiębiorczości, w tym społecznej. W ujęciu ożywienia społeczno-gospodarczego, przedsiębiorczość odwołuje się do działalności innowacyjnej, czerpiącej z motywacji, kultury, tradycji, otwartości, której przejawy znajdują odzwierciedlenie zarówno w organizacjach komercyjnych, publicznych, jak i społecznych.

4. Założenia metodyczne do analizy studiów przypadków

Identyfikacja zależności pomiędzy ekonomicznymi koncepcjami rozwoju determinującymi charakter projektów rewitalizacyjnych, poziomem interwencji publicznej a oceną żywotności społeczno-ekonomicznej została przeprowadzona z wykorzystaniem metodyki studiów przypadku. Materiał empiryczny, umożliwiający zapoznanie się ze specyfiką i oddziaływaniem poszczególnych projektów rewitalizacyjnych, został zebrany w ramach autorskich prac nad szerszymi koncepcjami rewitalizacji wybranych miast poprzemysłowych, tj. Katowic (2015), Mysłowic, Sosnowca i Jaworzna (2015, 2014). Uzupełniającym narzędziem badawczym dla każdego ze wskazanych projektów były: analiza dokumentów, analizy przestrzenno-ekonomiczne związane z wyznaczeniem obszarów kryzysowych, zogniskowane wywiady grupowe (FGI – *Focus Group Interview*) prowadzone z głównymi aktorami rozwoju lokalnego. Ostatecznie analizą studiów przypadków objęto 26 kluczowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych z punktu widzenia znaczącej skali generowanych efektów społeczno-gospodarczych.

5. Studia przypadków przedsięwzięć rewitalizacyjnych w Katowicach, Jaworznie, Mysłowicach i Sosnowcu

W tabeli 1 zaprezentowano syntetyczną informację na temat poszczególnych kluczowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych zlokalizowanych w badanych miastach. Poza określeniem nazw poszczególnych przedsięwzięć, dokonano ich krótkiej charakterystyki oraz na podstawie przeprowadzonych analiz dokumentów, wizyt studialnych i zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI) dokonano oceny poziomu interwencji publicznej wraz z oceną żywotności społeczno-ekonomicznej w badanych lokalizacjach. Uzupełnienie stanowi przyporządkowanie każdemu przedsięwzięciu rewitalizacyjnemu ekonomicznej koncepcji rozwoju, determinującej charakter poszczególnych projektów.

Tabela 1. Syntetyczne zestawienie kluczowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych Katowic, Jaworzna, Mysłowic i Sosnowca

Projekt rewitalizacyjny wraz z syntetyczną charakterystyką	Ekonomiczna koncepcja rozwoju determinująca charakter projektu rewitalizacyjnego	Ocena poziomu interwencji publicznej	Ocena żywotności społeczno-ekonomicznej
1	2	3	4
Park Przemysłowy i Naukowo-Technologiczny (EURO CENTRUM) Lokalizacja: Katowice, Ligota. Adaptacja obiektów i terenów po Zakładach Aparatury Chemicznej WIMACH i fabryce farb na kompleks obiektów biurowych, w tym pasywnych	infrastruktura wsparcia, zielona ekonomia	wysoki	wysoka
Górnośląski Park Przemysłowy (GPP). Lokalizacja: Katowice, Wełnowiec-Józefowiec. Budowa kompleksu budynków biurowych, w tym pasywnych na terenach poprzemysłowych po Hucie Silesia	infrastruktura wsparcia, nowoczesne usługi biznesowe, zielona ekonomia	wysoki	wysoka
Strefa Kultury. Lokalizacja: Katowice, Bogucice. Adaptacja obiektów i terenów po KWK Katowice na Międzynarodowe Centrum Kongresowe, nową siedzibę Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia, nową siedzibę Muzeum Śląskiego	kapitał kreatywny – przemysł czasu wolnego	wysoki	wysoka
Strefa Nauki. Lokalizacja: Katowice, Śródmieście. Adaptacja kwartału akademickiego przy ul. Bankowej (zamknięcie ruchu) wraz z budową Wydziału Prawa oraz planowanymi budynkami dydaktycznymi i noclegowymi w ramach ul. Pawła-Wodna-Górnicza	kapitał kreatywny	wysoki	wysoka

1	2	3	4
Strefa Rozrywki. Lokalizacja: Katowice, Śródmieście. Remont ul. Mariackiej i Dworcowej wraz z działaniami aktywizującymi w ramach programu ubiegania się przez miasto o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury	kapitał kreatywny – przemysły czasu wolnego	średni	wysoka
Os. Nikiszowiec. Lokalizacja: Katowice, Janów-Nikiszowiec. Pobudzenie aktywności społecznej (wydarzenia kulturalne, integracja społeczna, praca z młodzieżą) przez Fabrykę Inicjatyw Lokalnych i Centrum Zimbardo	kapitał społeczny	średni	wysoka
Galeria Szyb Wilson. Lokalizacja: Katowice, Janów-Nikiszowiec. Stworzenie prywatnej galerii sztuki w budynkach poprzemysłowych wraz z ich adaptacją	kapitał kreatywny – przemysły czasu wolnego	niski	średnia
TBS Bulwary Rawy. Lokalizacja: Katowice, Zawodzie. Budowa 481 mieszkań w systemie TBS w dzielnicy borykającej się z problemem starzenia się i depopulacji	budownictwo mieszkaniowe	średni	średnia
Stara Huta. Lokalizacja: Katowice, Wełnowiec-Józefowiec. Adaptacja budynków dawnej huty SILESIA na potrzeby centrum biznesu	infrastruktura wsparcia	niski	wysoka
Browar Mokrskich. Lokalizacja: Katowice, Szopienice. Adaptacja budynków poprzemysłowych na potrzeby centrum biznesu	infrastruktura wsparcia	niski	wysoka
Unilever. Lokalizacja: Katowice, Szopienice. Skuteczna restrukturyzacja i reindustrializacja dawnych Śląskich Zakładów Przemysłu Tłuszczowego	reindustrializacja	niski	wysoka
Rockwell Automation. Lokalizacja: Katowice, Szopienice. Reindustrializacja dzielnicy z wykorzystaniem lokalizacji firmy z branży automatyki przemysłowej, kontroli procesów i informatyki	reindustrializacja	niski	wysoka
Famur. Lokalizacja: Katowice, Piotrowice. Skuteczna restrukturyzacja i reindustrializacja przedsiębiorstwa specjalizującego się w produkcji maszyn dla górnictwa, w tym utworzenie grupy kapitałowej	reindustrializacja	niski	wysoka
Park Przemysłowo-Technologiczny Porcelana Śląska. Lokalizacja: Katowice, Zawodzie. Adaptacja budynków i terenów po dawnych Zakładach Porcelany Śląskiej na rzecz utworzenia parku przemysłowo-technologicznego o profilu „design”	infrastruktura wsparcia, nowoczesne usługi biznesowe, zielona ekonomia	niski	średnia

Tabela 1, cd.

1	2	3	4
CH Dąbrówka – Burowiecka. Lokalizacja: Katowice, Dąbrówka-Mała-Zawodzie. Adaptacja powierzchni i budynków po składach i bazach transportowych na rzecz centrum handlowego oraz strefy biznesu	usługi – handel wielkopowierzchniowy, nowoczesne usługi biznesowe	niski	wysoka
CH Silesia – Dębowe Tarasy. Lokalizacja: Katowice, Dąb-Wełnowiec-Józefowiec. Adaptacja obiektów i terenów po KWK Gottwald (później Kleofas) na potrzeby centrum handlowego, budownictwa mieszkaniowego i działalności usługowej	usługi – handel wielkopowierzchniowy, budownictwo mieszkaniowe,	niski	wysoka
Fabryczna – Angelius. Lokalizacja: Katowice, Piotrowice. Adaptacja terenu po składowiskach i magazynach na potrzeby m.in. prywatnej kliniki Angelius Provita	usługi medyczne	niski	wysoka
Expo Silesia. Lokalizacja: Sosnowiec, Zagórze. Adaptacja terenu po byłej Fabryce Silników Elektrycznych Małej Mocy SILMA na potrzeby centrum wystawienniczego	infrastruktura wsparcia	wysoki	wysoka
Sosnowiecki Park Naukowo-Technologiczny (SPNT). Lokalizacja: Sosnowiec, Niwka-Modrzejów. Utworzenie obiektu biurowego na potrzeby parku naukowo-technologicznego na terenie po byłej KWK Niwka-Modrzejów	infrastruktura wsparcia	wysoki	średnia
Ferrol, SEGU. Lokalizacja: Sosnowiec, Sielec. Reindustrializacja dzielnicy z wykorzystaniem lokalizacji firm z branży produkcji aparatury grzewczej oraz pomiarowej	reindustrializacja	niski	wysoka
Centrum Wspinaczkowe. Lokalizacja: Sosnowiec, Sielec. Adaptacja budynku szybu Anna na potrzeby centrum wspinaczkowego	przemysły czasu wolnego	niski	średnia
GEO Sfera. Lokalizacja: Jaworzno, Warpie. Utworzenie na terenie byłego wyrobiska zakładów dolomitowych parku tematycznego wraz z Ośrodkiem Edukacji Ekologicznej i Geologicznej	zielona infrastruktura, przemysły czasu wolnego	średni	średnia
Rewitalizacja Rynku. Lokalizacja: Jaworzno, Śródmieście. Rewitalizacja płyty rynku oraz wybranych elementów zabudowy, wraz z budową Miejskiej Biblioteki Publicznej	kapitał kreatywny, przemysły czasu wolnego	średni	średni
CH Galena. Lokalizacja: Jaworzno, Os. T. Kościuszki. Lokalizacja centrum handlowego na terenach po byłej KWK Kościuszko z dofinansowaniem z JESSICA	usługi – handel wielkopowierzchniowy	średni*	wysoka*

1	2	3	4
Strefa handlu KWK Jan Kanty. Lokalizacja: Jaworzno, Niedzieliska. Lokalizacja 4 sklepów wielkopowierzchniowych na terenach po KWK Jan Kanty	usługi – handel wielkopowierzchniowy	niski	wysoka
Revital Park. Lokalizacja: Mysłowice, Stare Miasto-Piasek; Jaworzno, Stara Huta; Sosnowiec, Niwka-Modrzejów. Adaptacja terenów i obiektów przemysłowych na potrzeby działalności społecznej oraz biznesowej na rzecz budowania powiązań społeczno-gospodarczych między miastami	infrastruktura wsparcia, nowoczesne usługi biznesowe, usługi – handel wielkopowierzchniowy	wysoki**	średnia**

* projekt w fazie realizacji; ** projekt w fazie planowania.

Źródło: opracowanie własne.

Wskazane powyżej przedsięwzięcia rewitalizacyjne obejmują większość działań rewitalizacyjnych generujących ponadlokalne efekty oddziaływania w sferze społecznej, gospodarczej oraz przestrzennej, zrealizowanych w badanych miastach w ostatniej dekadzie. Ich różnorodność tematyczna powoduje, iż w warstwie koncepcyjnej bazują na odmiennych koncepcjach rozwoju. Ponadto cechują się znaczącą różnorodnością w zakresie poziomu interwencji publicznej oraz poziomu generowanego ożywienia społeczno-gospodarczego.

6. Ocena żywotności społeczno-ekonomicznej projektów rewitalizacyjnych w kontekście poziomu interwencji oraz doboru ekonomicznych koncepcji rewitalizacji

Biorąc pod uwagę wnioski wynikające z analizy studiów przypadków przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizowanych w Katowicach, Jaworznie, Mysłowicach i Sosnowcu, dokonano ich uporządkowania z wykorzystaniem metody portfela. Za kryteria porządkujące portfel analizowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych posłużyły: poziom interwencji publicznej oraz żywotność społeczno-ekonomiczna. Schematyczną postać portfela projektów rewitalizacyjnych prezentuje tabela 2.

Szczegółowa analiza portfela projektów rewitalizacyjnych wskazuje na występowanie kilku grup strategicznych tego rodzaju przedsięwzięć. Pierwsza, najkorzystniejsza z punktu widzenia rewitalizacji, gdyż związana z niskim poziomem interwencji publicznej oraz wysokim poziomem ożywienia społeczno-gospodarczego, wiąże się z wykorzystaniem koncepcji rozwoju związanych z: infrastrukturą wsparcia, reindustrializacją, rozwojem usług w ramach handlu wielkopowierzchniowego, usług medycznych oraz nowoczesnych usług biznesowych.

Tabela 2. Portfel projektów rewitalizacyjnych: żywotność społeczno-ekonomiczna – poziom interwencji publicznej

Żywotność społeczno-ekonomiczna	wysoka	EURO CENTRUM GPP Strefa Kultury Strefa Nauki Expo Silesia	Strefa Rozrywki Os. Nikiszowiec	Stara Huta Browar Morkskich Unilever Rockwell Automation Famur CH Dąbrówka – Burowiecka CH SILESIA Fabryczna – Angelius Feroli, SEGU Strefa handlu KWK Jan Kanty
	średnia	Revital Park	TBS Bulwary Rawy GEO Sfera Rewitalizacja Rynku CH GALENA	Galeria Szyb Wilson Porcelana Śląska Centrum Wspinaczkowe
	niska	SPNT		
		wysoki	średni	niski
Poziom interwencji publicznej				

Źródło: opracowanie własne.

Druga grupa projektów, także korzystnie wpływająca na procesy rewitalizacji w sensie wysokiego poziomu ożywienia społeczno-gospodarczego, aczkolwiek przy wysokim poziomie interwencji publicznej, obejmuje przedsięwzięcia rewitalizacyjne bazujące na koncepcjach rozwoju związanych z: infrastrukturą wsparcia, kapitałem kreatywnym, przemyśłami czasu wolnego.

Interesującym przykładem niskiej efektywności działań jest skrajnie niekorzystna z punktu widzenia stymulowania ożywienia społeczno-gospodarczego grupa projektów rewitalizacyjnych realizowanych przy wysokim poziomie interwencji publicznej. Reprezentantem tej grupy jest projekt Sosnowieckiego Parku Naukowo-Technologicznego bazujący na koncepcji infrastruktury wsparcia. Wskazuje to, iż wybór nawet jednej z najlepszych ekonomicznych koncepcji rozwoju nie przesądza o ostatecznym sukcesie projektu rewitalizacyjnego z punktu widzenia pobudzenia ożywienia społeczno-gospodarczego analizowanego terenu.

7. Wnioski

Reasumując wyniki przeprowadzonego badania, dotyczącego doboru koncepcji rozwoju dla przedsięwzięć rewitalizacyjnych wraz z ich oceną z punktu widzenia poziomu interwencji publicznej oraz generowanego poziomu ożywienia społeczno-gospodarczego, można wskazać następujące zależności:

- leżące u podstaw przedsięwzięć rewitalizacyjnych nowe koncepcje rozwoju wywierają istotny wpływ na poziom generowanej przez tego rodzaju projekty żywotności społeczno-ekonomicznej, aczkolwiek żywotność tego rodzaju może być odmienna w różnych lokalizacjach (por. przykład Sosnowieckiego Parku Naukowo-Technologicznego). Wskazuje to na występowanie także innych czynników determinujących żywotność społeczno-ekonomiczną projektów rewitalizacyjnych;
- poziom żywotności społeczno-ekonomicznej efektów generowanych przez projekty rewitalizacyjne, niezależnie od leżącej u ich podstaw nowej koncepcji rozwoju, nie jest wprost determinowany poziomem interwencji publicznej. Występuje szereg przykładów projektów rewitalizacyjnych cechujących się wysoką żywotnością przy niskim poziomie interwencji publicznej.

Powyższe wnioski wskazują, iż procesy rewitalizacji w badanych miastach nie przebiegają w sposób „liniowy”, tj. definitywnie łączącym wszystkie aspekty rewitalizacji związane z wymiarem społecznym, ekonomicznym, przestrzennym i środowiskowym. Zatem „przepis” na skuteczną rewitalizację obszaru kryzysowego, postrzeganą w kategoriach wysokiej żywotności społeczno-ekonomicznej, nie zawsze musi łączyć w sobie wymiary: społeczny, ekonomiczny, przestrzenny i środowiskowy. Nie zawsze też wymaga wysokich nakładów publicznych.

Literatura

- Ayres R., van der Lugh C., 2011, *Manufacturing. Investing in energy and resource efficiency*, Green Economy Report, Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication, UNEP.
- Bielawska-Roepke P., 2008, *Podejście zintegrowane i partycypacja w rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich*, [w:] Kowalewski M. (red.), *Zmieniając miasto. Wokół teorii i praktyki rewitalizacji*, Wyd. ECONOMICUS, Poznań.
- Cato M.S., 2009, *Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice*, Earthscan, London.
- Domański R., 2002, *Gospodarka przestrzenna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Drobniak A. (red.), 2014, *Urban resilience concept and post-industrial cities in Europe*, Helion, Katowice.
- Drobniak A., Plac K., 2014, *Analiza negatywnych zjawisk społecznych. Obszary problemowe i kryzysowe*, Biuro Rozwoju Regionu w Katowicach, Miasto Jaworzno.
- Drobniak A., Plac K., 2015, *Urban resilience – studia przypadków oceny ekonomicznej prężności miejskiej*, Prace Naukowe UE we Wrocławiu, nr 391, s. 49-61.
- Drobniak A., Polko A., Plac K., 2015, *Analiza społeczno-ekonomiczna Katowic wraz z wyznaczeniem obszarów do rewitalizacji i analizą strategiczną*, Miasto Katowice.
- Drobniak A., Stangel M., Batkowska I., Mirecki R., Plac K., 2015, *Strategia budowania wzajemnego partnerstwa w kontekście zagospodarowania wskazanych terenów poprzemysłowych Mysłowic, Jaworzna, Sosnowica wraz z koncepcją zagospodarowania tych terenów*, Biuro Rozwoju Regionu w Katowicach, Miasto Mysłowice, Miasto Jaworzno, Miasto Sosnowiec.

- Dziewoński K., 1976, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*, Prace Geograficzne nr 63.
- Erbes R., 1979, *Espaces économique et théorie de l'intégration*, Economie Appliquée, Paris 1966, n° 3-4, [w:] Klasik A. (red.), *Elementy teorii zintegrowanej gospodarki przestrzennej. Studium integracji działania układów gałęziowych i regionalnych*, KPZK PAN, PWN, Warszawa, t. 70.
- Fingleton B., Iglori D., Moore B., 2005, *Cluster dynamics: New evidence and projections for computing service in Great Britain*, Journal of Regional Science, vol. 45, no. 2.
- Florida R., 2005, *Cities and Creative Class*, Routledge, New York – London.
- Friedmann J., Alonso W., 1964, *Regional Development Planning*, The M.I.T. Press, Massachusetts.
- Gorzela G., 2003, *Bieda i zamożność regionów. Założenia, hipotezy, przykłady*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 1(11).
- Grosse T.G., 2002, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 1(8).
- Grzeszczak J., 1971, *Koncepcje polaryzacyjne w przestrzennym zagospodarowaniu kraju. (Na przykładzie Francji)*, Studia KPZK PAN, t. 36, PWN, Warszawa.
- Hanna N., Picciotto R., 2000, *The Challenge of Comprehensive and Participatory Development. Lessons for Experience*, World Bank, Washington.
- Jarczewski W. (red.), 2009, *Przestrzenne aspekty rewitalizacji: śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, t. 4, IRM, Kraków.
- Kaczmarek S., 2001, *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych i nowy wymiar w rozwoju miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Klasik A., Kuźnik F., 1998, *Planowanie strategiczne rozwoju lokalnego i regionalnego*, [w:] Dolata S. (red.), *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego. Doświadczenia i perspektywy*, Uniwersytet Opolski, Opole, t. II, s. 395-404.
- KPM, 2015, *Krajowa polityka miejska*. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju Regionalnego, Warszawa, wrzesień.
- KPZK, 2011, *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*. KPZK PAN, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dn. 13 grudnia 2011 roku.
- KSRR, 2010, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020*. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 13 lipca.
- Landem D.S., 2000, *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są tak bogaci, a inni tak ubodzy*, Muza S.A., Warszawa.
- Lever W.F., 1987, *Glasgow: Policy for the Post-industrial City*, [w:] Robson B. (ed.), *Managing the city. The aims and impacts of urban policy*, Barnes & Noble Books, New Jersey.
- Marshall A., 1920, *Principles of Economics*, Macmillan, London.
- Matusiak K.B. (red.), 2010, *Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce. Raport 2010*, PARP, Warszawa.
- Mikołajewicz Z., 1995, *Procesy restrukturyzacji w regionach*, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia, 2014, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju.
- O'Connor J., 2010, *The cultural and creative industries: a literature review*, Art Council England, Newcastle upon Tyne, November.
- Parysek J., 2005, *Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku: rozwój i przekształcenia strukturalne*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Perrin J.-C., 1995, *Dynamika przemysłowa a rozwój lokalny: bilans w kategoriach środowisk*, [w:] Wojtasiewicz L. (red.), *Studia regionalne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Perroux F., 1950, *Les espaces économiques*, Economie Appliquée, t. III, n° 1.
- Priorytety polityki przemysłowej 2014-2020, 2014, projekt z dn. 17 września 2014, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa.

- Rykwert J., 2013, *Pokusa miejsca: przyszłość i przeszłość miasta*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.
- Skowroński M., 2015, *Projekty lokalizacji sektora nowoczesnych usług biznesowych w miastach – studium przypadku IBM w Katowicach* – referat wygłoszony podczas konferencji naukowej pn.: *Gospodarka Lokalna i Regionalna w Teorii i Praktyce*, 23-25 września 2015.
- SRK, 2012, *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, wrzesień.
- Szulczewska B., Kaliszuk E., 2005, *Koncepcja systemu przyrodniczego miasta: geneza, ewolucja i znaczenie praktyczne*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin.
- Ustawa o rewitalizacji podpisana przez Prezydenta RP w dn. 28 października 2015.